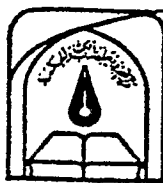

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

دانشگاه تربیت مدرس

دانشگاه تربیت مدرس
دانشکده علوم انسانی

پایان نامه دوره کارشناسی ارشد باستان‌شناسی

تأثیر متقابل هنر معماری یونان، آسیای صغیر و هخامنشی

ام‌البنین غفوری

۲۰ / ۱۲ / ۱۳۸۱

استاد راهنما:

دکتر علیرضا هژبری نوبری

استاد مشاور:

دکتر مسعود آذرنوش

وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی ایران
سازمان اسناد و کتابخانه ملی
جمهوری اسلامی ایران

بهار ۱۳۸۱

۴۵۵۸۷

تأییدیه اعضاء هیئت داوران حاضر در جلسه دفاع از پایان نامه کارشناسی ارشد

اعضاء هیئت داوران نسخه نهایی پایان نامه خانم / آقای ام البنین غفوری

تحت عنوان: تأثیر متقابل هنر معماری یونان، آسیای صغیر و هخامنشی

را از نظر فرم و محتوی بررسی نموده و پذیرش آنرا برای تکمیل درجه کارشناسی

ارشد پیشنهاد می کنند.

اعضاء هیئت داوران

۱- استاد راهنما: جناب آقای دکتر علیرضا هژبری نوبری

۲- استاد مشاور: جناب آقای دکتر مسعود آذرنوش

۳- استاد ناظر: جناب آقای دکتر محمود طاووسی

۴- استاد ناظر: جناب آقای دکتر حمید خطیب شهیدی

۵- نماینده تحصیلات تکمیلی: جناب آقای دکتر حمید خطیب شهیدی

رئیس هیئت داوران
دکتر علیرضا هژبری نوبری

آیین‌نامه چاپ پایان‌نامه (رساله)‌های دانشجویان دانشگاه تربیت مدرس

نظر به اینکه چاپ و انتشار پایان‌نامه (رساله)‌های تحصیلی دانشجویان دانشگاه تربیت مدرس مبین بخشی از فعالیت‌های علمی - پژوهشی دانشگاه است بنابراین به منظور آگاهی و رعایت حقوق دانشگاه دانش‌آموختگان این دانشگاه نسبت به رعایت موارد ذیل متعهد می‌شوند:

ماده ۱: در صورت اقدام به چاپ پایان‌نامه (رساله)ی خود، مراتب را قبلاً به طور کتبی به مرکز نشر دانشگاه اطلاع دهد.

ماده ۲: در صفحه سوم کتاب (پس از برگ شناسنامه)، عبارت ذیل را چاپ کند:

«کتاب حاضر حاصل پایان‌نامه کارشناسی ارشد / رساله دکتری نگارنده در رشته

است که در سال در دانشکده دانشگاه تربیت مدرس به راهنمایی سرکار

خانم / جناب آقای دکتر و مشاوره سرکار خانم / جناب آقای دکتر

از آن دفاع شده است.»

ماده ۳: به منظور جبران بخشی از هزینه‌های نشریات دانشگاه تعداد یک درصد شمارگان

کتاب (در هر نوبت چاپ) را به مرکز نشر دانشگاه اهدا کند دانشگاه می‌تواند مازاد نیاز خود

را به نفع مرکز نشر در معرض فروش قرار دهد.

ماده ۴: در صورت عدم رعایت ماده ۳، ۵۰٪ بهای شمارگان چاپ شده را به عنوان خسارت

به دانشگاه تربیت مدرس، تأدیه کند.

ماده ۵: دانشجو تعهد و قبول می‌کند در صورت خودداری از پرداخت بهای خسارت،

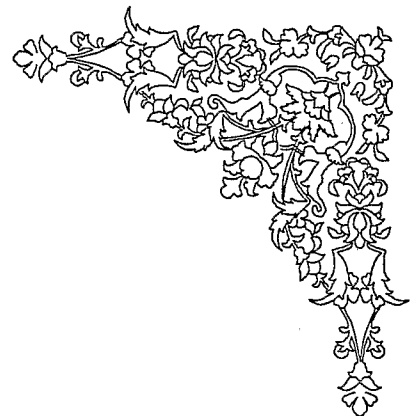
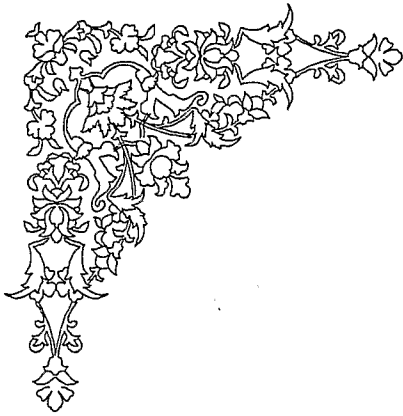
دانشگاه می‌تواند خسارت مذکور را از طریق مراجع قضایی مطالبه و وصل کند؛ به علاوه

به دانشگاه حق می‌دهد به منظور استیفای حق خود، از طریق دادگاه، معادل وجه مذکور در

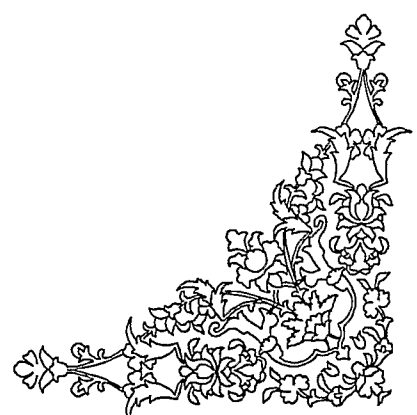
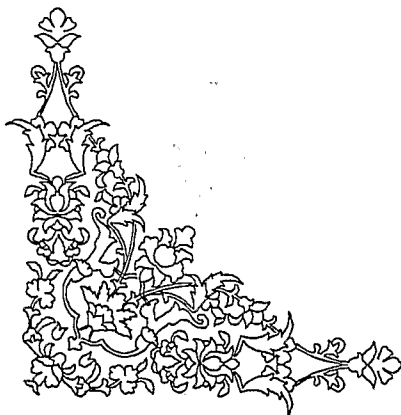
ماده ۴ را از طریق توقیف کتابهای عرضه شده نگارنده برای فروش، تأمین نماید.

ماده ۶: اینجانب ام‌البین غفوری دانشجوی رشته باستان‌شناسی مقطع کارشناسی ارشد

تعهد فوق و ضمانت اجرایی آن را قبول کرده، به آن ملتزم می‌شوم.

و اوست فدایی که روح خود را به انسان تقدیم کرد
و من بنده او، آموختم که این کمترین را تقدیم کنم
به نگاه پر مهر مادرم
به دستان زمتکش پدرم
و به محبت بی دریغ همسرم
آنهایی که دوستشان دارم

تقدیر و تشکر

حال که به لطف و یاری پروردگار توانا، مرحله دیگر از تحصیل را پشت سر نهاده و موفق به نگارش و تدوین پایان‌نامه خود را شده‌ام، بر خود لازم می‌دانم از تمامی عزیزانی که مرا در طی این مسیر یاری نموده‌اند تشکر کرده و از خداوند متعال برای آن عزیزان طول عمر و توفیق روزافزون را طلب نمایم. بی شک این کار میسر نمی‌شد مگر به یاری شما دوستان. بنده حقیر بر دستان پر مهر یکایک شما عزیزان بوسه زده و خود را مدیون تمام دوستانم می‌دانم.

در ابتدا بر خود تکلیف می‌دانم که از استاد عزیز و دلسوزم جناب آقای دکتر علیرضا هژبری نوبری که در طی مراحل تحقیق همواره مرا یاریگر بوده و از هیچ کمک و مساعدتی دریغ ننموده‌اند تشکر نمایم. از ایشان که با تمام فروتنی، اطلاعات و منابع خود را در اختیار بنده قرار داده و در طی تمام مراحل (در گردآوری منابع و دسترسی به اطلاعات جدید و تدوین و نگارش) مرا راهنمایی کرده و استاد راهنمای حقیقی برای من بودند صمیمانه تشکر و قدردانی می‌نمایم.

و همچنین از جناب آقای دکتر مسعود آذرنوش ریاست محترم پژوهشکده باستان‌شناسی سازمان میراث فرهنگی کشور که مشاورت پایان‌نامه را بر عهده داشتند و نیز جناب آقای دکتر محمود طاووسی و جناب آقای دکتر حمید خطیب شهیدی که نظارت پایان‌نامه بر عهده ایشان بوده است قدردانی و سپاسگذاری می‌نمایم.

از همسرم جناب آقای کامران باغستانی که در تدوین پایان‌نامه، صفحه‌بندی، و انجام امور رایانه‌ای مرا یاری نموده‌اند صمیمانه تشکر می‌نمایم.

و در پایان از تمامی دوستانم بویژه سرکار خانم فهیمه عرب نصرآبادی، سرکار خانم لیلا پاپلی یزدی و جناب آقای حسین علی زاده و جناب آقای کوروش محمدخانی که بر من منت نهاده و ترجمه برخی متون را پذیرفتند و همچنین دانشجویان ورودی ۷۳ شبانه دانشگاه تهران که هر یک با راهنمایی‌های خود مرا در طی این مسیر یاری نمودند تشکر و قدردانی نموده و از خداوند متعال پیروزی و موفقیت ایشان را خواستارم.

با آرزوی فردایی زیباتر برای شما عزیزان

میرزا اطلاعات در آن علم می‌ان
مهندس ارژن

چکیده:

هنر معماری هخامنشی یک هنر اختلاطی و ترکیبی است و بررسی این هنر و تجزیه آثار آن دوره به درک این ترکیبات کمک می‌کند. تصور بر این است که در این دوره، معماری تنها از معماری سرزمینهایی چون؛ اورارتو، یونان، مصر، آسیای صغیر و بین‌النهرین تأثیر پذیرفته است و دیگر اینکه هخامنشیان این هنرها را با هنر خود ترکیب کرده و یک هنر جدید بوجود آورده‌اند، درست است که این مطالب تا اندازه‌ای صحیح می‌باشند ولی معماری ایران نیز چندان بر روی آثار این سرزمینها بی‌تأثیر نبوده است.

استفاده از تالار ستوندار با این شیوه، که به یونان و آسیای صغیر نسبت داده می‌شود کاملاً ایرانی است زیرا که ما این شیوه ساختمان‌سازی را در یونان در قرون ۵ و ۶ پ.م. داریم در صورتی که در ایران این نوع کار متعلق به قرن ۹ پ.م. (حسنلو) می‌باشد و در سایت‌های نوشیجان، باباجان و گودین تپه که پیش از هخامنشیان ساخته شده‌اند نیز این تالارها دیده شده است. در آسیای صغیر آپادانای آلتین تپه اورارتویی یک آپادانای هخامنشی می‌باشد و تاریخ آن، از تاریخ کل بنا جدیدتر می‌باشد و نشان می‌دهد که این تالار در دوره هخامنشی ساخته شده است. در این دوره به روح بنا توجه بیشتری می‌شد و بعد از این دوره نیز یونانیان تحت تأثیر هنر هخامنشی به داخل معابد و بناهای خود نیز اهمیت دادند.

در مقابل این تأثیرگذاریها، استفاده از بلوکهای سنگی عظیم بدون ملاط، استفاده از بست، و مفصل‌بندی، استفاده از ابزار بویژه اسکنه‌های دنداندار کاملاً کار هنرمندان یونانی و ایونی می‌باشد. البته نوع سنگتراشی تل تخت که تا به حال به یونانیان نسبت داده شده بود، کاملاً اورارتویی است و ایرانیان این شیوه را از ایشان آموختند زیرا که در یونان این شیوه در قرن ۵ پ.م. بوجود آمد ولی در اورارتو متعلق به اوایل قرن ۸ پ.م. می‌باشد.

مشکلی که بیشتر در رابطه با این تأثیرگذاریها وجود دارد استفاده از منابع یونانی است و ما باید سعی کنیم که با مطالعه متون قدیمی خود و نیز بررسی دقیق تاریخ و مطابقت آن با داده‌های باستان‌شناسی اصل این تأثیرپذیری‌ها را مشخص نماییم و در مقابل تأثیراتی را که هنر ایرانی بر روی دیگر سرزمینها داشته است را با توجه به این داده‌ها و مدارک بررسی نماییم. با این شیوه می‌توانیم فرهنگ خود و نفوذ آن را در دیگر سرزمینها بررسی کرده و هنر اصیل ایرانی را که در هزاره‌ها پیش بوجود آمده است را مشخص نموده و عناصر ایرانی را از غیر ایرانی متمایز گردانیم.

کلمات کلیدی: تأثیر متقابل، هنر معماری، یونان، آسیای صغیر، هخامنشی.

فهرست مطالب

عنوان	شماره صفحه
فهرست نقشه‌ها	
فهرست تصاویر	
مقدمه	۱
فصل اول: بررسی‌های تاریخی	
۱-۱- تاریخ مختصر رویارویی هخامنشیان و یونانیان	۶
۲-۱- نظری اجمالی بر روابط فرهنگی ایران باستان (شرق و غرب)	۱۵
فصل دوم: کلیات معماری هخامنشی، یونان و آسیای صغیر	
بخش اول هخامنشی	
۲-۱-۱- کلیاتی درباره هنر هخامنشی	۲۰
۲-۱-۲- بررسی مختصر معماری مراکز هخامنشی	۲۳
۲-۱-۲-۱- پاسارگاد	۲۳
۲-۱-۲-۲- آرامگاه کوروش	۲۴
۲-۱-۲-۳- عناصر یونانی در مقبره کوروش	۲۵
۲-۱-۲-۴- بررسی روزتهای زندان کمبوجیه و عناصر یونانی آن	۲۹
۲-۱-۲-۵- ارگ یا تل تخت پاسارگاد	۳۱
۲-۱-۳- کاخ کوروش در برازجان	۳۱
۲-۱-۴- شوش	۳۵
۲-۱-۵- تخت جمشید	۳۶

- ۲-۱-۶- مقایسه بین دو سایت پاسارگاد و تخت جمشید..... ۳۸
- ۲-۱-۷- دهانه غلامان ۴۳
- ۲-۱-۸- ستون در معماری هخامنشی..... ۴۴

بخش دوم: یونان

- ۲-۲- کلیاتی درباره معماری یونان ۵۲
- ۲-۱-۱- بررسی دوره‌های هنر یونان از نظر گاهنگاری ۵۲
- ۲-۲-۲- نظام‌های معماری یونان..... ۵۵
- ۲-۲-۱- نظام دوریک ۵۵
- ۲-۲-۲- نظام ایونیک..... ۵۷
- ۲-۲-۳- نظام کرتی.....
- ۲-۲-۳- تالار ستوندار در معماری یونان..... ۶۰
- ۲-۲-۴- سبک معماری معابد یونانی..... ۶۱

بخش سوم: آسیای صغیر (اورارتو)

- ۳-۱- معماری اورارتویی..... ۶۵

فصل سوم: نحوه استفاده از سنگ در معماری هخامنشی، یونان و آسیای صغیر

بخش اول: هخامنشی

- ۳-۱-۱- معادن سنگهای مورد استفاده در پاسارگاد..... ۶۹
- ۳-۱-۲- چگونگی استخراج و حمل سنگها..... ۶۹
- ۳-۱-۳- استفاده از تضاد رنگ در معماری هخامنشی..... ۷۱
- ۳-۱-۴- مسائل مقدماتی سنگتراشی هخامنشی..... ۷۳
- ۳-۱-۴-۱- اورارتو..... ۷۴

- ۷۵ ..... ۲-۴-۱-۳- هیتی‌ها و فریگیها
- ۷۶ ..... ۳-۴-۱-۳- لیدیه
- ۷۶ ..... ۴-۴-۱-۳- حوزه یونان
- ۷۷ ..... ۵-۱-۳- ابزارهای سنگتراشی
- ۷۹ ..... ۱-۵-۱-۳- ابزار نوکدار
- ۸۰ ..... ۲-۵-۱-۳- ابزار لبه‌دار
- ۸۰ ..... ۳-۵-۱-۳- ابزار لبه تخت
- ۸۰ ..... ۴-۵-۱-۳- چکش لبه‌دار
- ۸۰ ..... ۵-۵-۱-۳- ابزارهای لبه دندانه‌ای
- ۸۱ ..... ۶-۵-۱-۳- تیشه دو سر و کلنگ دندانه‌دار یا شانه‌ای
- ۸۱ ..... ۷-۵-۱-۳- ابزار ساینده
- ۸۱ ..... ۸-۵-۱-۳- کار ساینده‌ها
- ۸۱ ..... ۹-۵-۱-۳- اسکنه‌های تخت و خم شده
- ۸۲ ..... ۱۰-۵-۱-۳- کار اسکنه
- ۸۳ ..... ۱۱-۵-۱-۳- اسکنه‌های دندانه‌دار در ایران و گاهنگاری آنها
- ۹۱ ..... ۶-۱-۳- مفصل‌بندی و اتصال بلوکها.....ث
- ۹۵ ..... ۷-۱-۳- بستها
- ۱۰۱ ..... ۸-۱-۳- میخ‌های بی پرچ
- ۱۰۳ ..... ۹-۱-۳- نشانه‌های سنگتراشان در دورهٔ هخامنشی
- ۱۰۴ ..... ۱۰-۱-۳- نشانه‌های سنگتراشان در تخت جمشید

بخش دوم: یونان

- ۱۰۸..... ۱-۲-۳- سبکهای سنگتراشی یونان
- ۱۰۸..... ۱-۱-۲-۳- خرسنگی
- ۱۰۸..... ۲-۱-۲-۳- پولیگونال یا چند ضلعی
- ۱۰۹..... ۳-۱-۲-۳- تراپزویدال یا دوزنقه‌ای
- ۱۰۹..... ۴-۱-۲-۳- لزیوس یا لیسین
- ۱۰۹..... ۵-۱-۲-۳- رکتانگولر یا چهارگوش منتظم

بخش سوم: اورارتو

- ۱۱۲..... ۱-۳-۳- نحوه استفاده از سنگ در بناهای اورارتو
- ۱۱۲..... ۱-۱-۳-۳- خرسنگی
- ۱۱۳..... ۲-۱-۳-۳- چند ضلعی
- ۱۱۳..... ۳-۱-۳-۳- دوزنقه‌ای
- ۱۱۳..... ۴-۱-۳-۳- چهارگوش منتظم

فصل چهارم: نقش هنرمندان بیگانه در ساختار هنر معماری هخامنشی

- ۱۱۵..... ۱-۴- صنعتگران بیگانه در هنر پارسهای هخامنشی
- ۱۱۵..... ۱-۱-۴- مدارک نوشتاری
- ۱۱۵..... ۲-۱-۴- مدارک باستان‌شناسانه
- ۱۲۱..... ۲-۴- تأثیر هنر آسیای صغیر بر معماری هخامنشی
- ۱۲۳..... ۱-۲-۴- تأثیر هنر اورارتو در معماری هخامنشی
- ۱۲۴..... ۲-۲-۴- گوردیون
- ۱۲۴..... ۳-۲-۴- هنرمندان آسیای صغیر در شوش و پرسپولیس
- ۱۲۶..... ۴-۲-۴- ایونیان در پاسارگاد

۱۲۸..... ۴-۲-۵- آتניה و پارسها در قرن ۵ پ.م.....

فصل پنجم: تأثیر هنر معماری هخامنشی در معماری یونان و آسیای صغیر

۱۳۰..... ۵-۱- نفوذ معماری آرامگاه کوروش در یونان.....

۱۳۲..... ۵-۲- اودئون و معماری ایرانیان.....

۱۳۴..... ۵-۳- تالارهای ستوندار.....

۱۳۷..... ۵-۴- منشأ آپاداناها و اورارتو.....

۱۴۲..... ۵-۵- اصل بیت هیلانی (کاخی در سوریه شمالی).....

۱۴۴..... ۵-۶- تحول آتشیگاهها.....

۱۴۶..... ۵-۷- مقایسه معابد برجی شکل اورارتو و هخامنشی.....

۱۴۸..... ۵-۷-۱- معابد برجی شکل هخامنشی.....

۱۴۸..... ۵-۷-۱-۱- زندان کمبوجیه.....

۱۴۸..... ۵-۷-۱-۲- برج نقش رستم.....

۱۴۹..... ۵-۸- مدارک ترکیبی.....

فصل ششم: نتیجه گیری

۱۵۱..... نتیجه گیری.....

۱۸۱..... کتیبه ها.....

۱۸۵..... نقشه ها.....

۲۲۶..... تصاویر.....

۳۰۷..... فهرست منابع فارسی.....

۳۱۰..... فهرست منابع لاتین.....

۳۱۸..... چکیده انگلیسی.....

فهرست کتیبه ها

عنوان	شماره صفحه
کتیبه خشایارشا، وان.....	۱۸۱
کتیبه داریوش، شوش (بر پایه ستون).....	۱۸۱
کتیبه داریوش بر دیوار جنوبی تخت جمشید.....	۱۸۲
کتیبه بزرگ داریوش بر دیوار جنوبی تخت جمشید.....	۱۸۳
کتیبه خشایارشا در کاخ صد ستون.....	۱۸۴

فهرست نقشه‌ها

عنوان	شماره صفحه
۱-۱- قلمرو امپراطوری هخامنشی.....	۱۸۵
۲-۱- قلمرو حکومت یونان.....	۱۸۶
۲-۱-۱- نقشه توپوگرافی پاسارگاد.....	۱۸۷
۲-۱-۲- کاخ ورودی کوروش در پاسارگاد.....	۱۸۸
۲-۱-۳- کاخ پذیرایی کوروش در پاسارگاد.....	۱۸۹
۲-۱-۴- کاخ اختصاصی کوروش در پاسارگاد.....	۱۹۰
۲-۱-۵- پل پاسارگاد.....	۱۹۱
۲-۱-۶- اتاقک باغچه‌ای در پاسارگاد.....	۱۹۱
۲-۱-۷- پلان کاخ شوش.....	۱۹۲
۲-۱-۸- نقشه تخت جمشید.....	۱۹۳
۲-۱-۹- دروازه ملل.....	۱۹۴
۲-۱-۱۰- نقشه کاخ آپادانا.....	۱۹۵
۲-۱-۱۱- نقشه کاخ تچرا.....	۱۹۶
۲-۱-۱۲- نقشه کاخ هدیش.....	۱۹۷
۲-۱-۱۳- نقشه کاخ صدستون.....	۱۹۸
۲-۱-۱۴- نقشه حرمسرا.....	۱۹۹
۲-۱-۱۵- نقشه گنج‌خانه تخت جمشید.....	۲۰۰
۲-۱-۱۶- نمایی از کاخ پاسارگاد و چگونگی تناسب بین سقف تالار و ایوانها.....	۲۰۱
۲-۱-۱۷- نمایی از کاخ تخت جمشید و چگونگی تناسب بین سقف تالار و ایوانها.....	۲۰۲

- ۲۰۳..... ۲-۱-۱۸- نقشه دهانه غلامان
- ۲۰۴..... ۲-۲-۱- نقشه اودئون پریکس
- ۲۰۵..... ۲-۲-۲- نقشه بنای تلیستریون
- ۲۰۶..... ۲-۲-۳- طرح یک معبد یونانی
- ۲۰۷..... ۲-۲-۴- نقشه مگارون میسن
- ۲۰۸..... ۲-۲-۵- انواع معابد یونانی
- ۲۰۹..... ۲-۳-۱- قلمرو حکومت اورارتو
- ۲۱۰..... ۵-۱- تالار ستوندار اودئون
- ۲۱۱..... ۵-۲- تالار ستوندار نوشیجان تپه
- ۲۱۲..... ۵-۳- تالار ستوندار گودین تپه
- ۲۱۳..... ۵-۴- تالار ستوندار آلتین تپه
- ۲۱۴..... ۵-۵- تالار ستوندار ارینبرد
- ۲۱۵..... ۵-۶- تالار ستوندار بغازکوی
- ۲۱۶..... ۵-۷- تالار ستوندار باباجان تپه
- ۲۱۷..... ۵-۸- تالار ستوندار آرماویر
- ۲۱۸..... ۵-۹- تالار ستوندار بسطام
- ۲۱۹..... ۵-۱۰- تالار ستوندار آلتین تپه
- ۲۲۰..... ۵-۱۱- تالار ستوندار حسنلو IV اتاق III
- ۲۲۱..... ۵-۱۲- طرح معابد اورارتویی
- ۲۲۲..... ۵-۱۳- معبد آلتین تپه
- ۲۲۳..... ۵-۱۴- زندان کمبوجیه